

ARVOSTELLUT KIRJAT

77 Sami Karjalainen: *Suomen leppäkertut*. Docendo 2020.

• Mattias Tolvanen

79 Jaakko Tahkokallio: *Pimeä aika. Kymmenen myyttiä keskiajasta*. Gaudeamus 2019.

• Anneli Luhtala

80 Tiina Mahlamäki ja Nina Kokkinen (toim.): *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino 2020.

• Merja Leppälahti

81 Kristiina Kalleinen: *Nils Gustaf Nordenskiöld. Vuorimiehen ja tiedemiehen elämä*. Suomen Tiedeseura 2019.

• Martti Blåfield

83 *Utile dulci. Antiikin kulttuurin opetuksesta ja harrastuksesta*. Toimittaneet Ilkka Kuivalainen, Leena Pietilä-Castrén ja Hanne Selkokari. Taidehistorian seura 2018. • H. K. Riikonen

85 Eila Linnanmäki: *Espanjantauti Suomessa. Influenssapandemia 1918–1920*. Suomalaisen kirjallisuuden seura 2020.

• Aki Alanko

Lennä, lennä leppäkerttu – kaikki Suomen pistepirkot

Sami Karjalainen: *Suomen leppäkertut*. Docendo 2020.

Vanha lastenloru ”lennä, lennä leppäkerttu” on säilyttänyt kulttuurihistoriallisia merkityksiä, joita ehkä vain harva tulee nykyaikana enää ajatelleeksi. Verenpunaisten leppäkerttujen erikieliset nimet viittaavat usein Neitsyt Mariaan tai keskiajalla kanonisoituun pyhään Birgittaan. Helposti tunnettavasta, lentävästä kovakuoriaisesta tuli kansan legendoissa sanansaattaja, joka vei mukanaan ihmisten viestejä Jumalalle tai vaikkapa pyhän Birgitan luostariin, kivikirkon juureen.

Perinteisesti leppäkertulla on tarkoitettu punasiipistä ja seitsenpisteistä lajia, joka tunnetaan nimellä seitsenpistepirkko (*Coccinella septempunctata*), mutta eri puolilla Suomea samalla kova-kuoriaisella on ollut muitakin nimiä, kuten leppäpirkko tai leppäpirjo. Samaan *Coccinella*-sukuun kuuluvia lajeja tavataan Suomessa kuusi, ja kaikilla niillä on peitinsiivissään samaa verenpunertavaa väriä. Vanha suomen kielen sana ”leppä” tarkoittaa verta, ja punaiseen väriin viittaa myös suvun tieellinen nimi.

Herttaisia pikkupetoja

Leppäkerttujen heimosta Coccinellidae tunnetaan tähän mennessä kaikkiaan 6 000 lajia. Euroopassa tavataan noin 260 lajia 45 suvusta, Suomen 64 lajia kuuluvat 28:aan sukuun ja viiteen alaheimoon. Pienikokoisin laji on vain 1,2 mm:n mittainen punkkipirkko (*Stethorus pusillus*) ja suurin jopa 10 mm pitkä isopirkko (*Anatis ocellata*). Useimpien Suomessa tavattavien lajien luontainen levinneisyys ulottuu idässä aina Venäjän Kaukoitään ja jopa Japaniin asti, joitakin lajeja tavataan myös Pohjois-Amerikassa joko luontaisesti tai ihmisen tuomina.

Suomen leppäkertut esittelee kaikki Suomessa tavatut 64 leppäkerttulajia ja lisäksi 17 lähialueiden lajia, joiden löytyminen myös Suomesta voi olla mahdollista. Ehkä Suomen lajimäärä tärkentäen jo lähitulevaisuudessa, kun leppäkerttujen harrastaminen saa lisää suosiota tämän kirjan innoittamana.

Useimmat leppäkertut ovat petoja, jotka syövät sekä toukkina että aikuisina pääasiassa kirvoja. Joukossa on myös lajeja, joiden ruokavalioon kuuluu muita pieniä niveljalkaisia, kuten kilpikirvoja, kemppejä, jauhiaisia, punkkeja ja hyönteisten toukkia. Suomen lajistosta pallopirkko (*Cynegetis impunctata*) ja neilikkapirkko (*Subcoccinella vigintiquatuoripunctata*) syövät kasveja, ja tuomipisarpirkko (*Halyzia sedecimguttata*) ja ahopirkko (*Psyllobora vigintiduo-punctata*) lehtipuiden ja pensaiden härmäsieniä.

Koska leppäkertut syövät kirvoja, niitä on käytetty jo kauan kirvojen biologiseen torjuntaan kasvihuoneissa. Torjuntaan soveltuvia lajeja on tuotu jopa kaukaisilta mantereilta, ja jotkut niistä ovat levinneet uusilla elinalueillaan luontoon haitallisina vieraslajeina. Myös Suomessa on paikoin leviämässä vieraslajina suurikokoinen harlekiinipirkko (*Harmonia axyridis*). Paljon muunteleva laji on alkujaan kotoisin Aasiasta, mutta se on tuotu jo 1910-luvulla Yh-

dysvaltoihin ja 1980-luvulta lähtien myös useisiin Euroopan maihin kirvojen biologista torjuntaa varten. Harlekiinipirkkoja on tuotu myös Suomeen 1990-luvulta alkaen, mutta täällä se ei ole vielä vakiintunut luontoon samalla tavalla kuin Tanskassa, Etelä-Ruotsissa ja Etelä-Norjassa. Luontoon levittäessään se vie tehokkaana kilpailijana elintilaa alueen luontaisilta leppäkerttulajeilta.

Myös Australian lajistoon kuuluva ansaripirkko (*Cryptolaemus montrouzieri*) on levitetty useille mantereille villakilpikirvojen biologista torjuntaa varten, esimerkiksi Kaliforniaan se vietiin jo vuonna 1892. Suomessa ansaripirkkoa on käytetty torjuntaan vain kasvihuoneviljelyssä. Sen kylmänkestävyyden tiedetään olevan niin huono, että kasvihuoneista karanneet yksilöt kuolevat luultavasti viimeistään syksyllä, eikä laji pysty talvehtimaan ja vakiintumaan Suomen luonnossa.

Leppäkerttuista leppäpirkoiksi

Sami Karjalainen käyttää leppäkerttua Coccinellidae-heimon lajien yleisnimenä, vaikka suomenkieliset lajinimet ovatkin jo aikoja sitten yhtenäistetty pirkkoiksi. Ilmeisesti leppäkerttujen lajinimet hahmottiin aikoinaan erottaa selkeästi kerttujen (*Sylvia*) eli pienten varpuslintujen nimistä.

Myös tätä kirjaa varten leppäkerttujen nimistöä on edelleen muunnettu ja yhtenäistetty, lisäksi useat lajit ovat nyt saaneet suomenkielisen nimen. Kaikki uudet lajinimet ja nimien muutokset ovat Suomen Hyönteistieteellisen Seuran nimistötoimikunnan hyväksymiä. Esimerkiksi ahopirkko (*Psyllobora vigintiduopunctata*) tunnettiin aikaisemmin nimellä 22-pistepirkko. Se on huomiota herättävän kirkkaankeltainen ja mustatäpläinen leppäkerttu, joten siihen voi yllättäen kiinnittää huomiota vaikkapa niityn reunassa.

Varsinkin latinaa harrastaville leppäkerttujen tieteelliset nimet ovat kiinnostavia, sillä Carolus Linnaeus eli Carl von Linné, Johan

Christian Fabricius ja muut naturalistit nimesivät leppäkerttulajeja 1700-luvun loppupuolella peitinsiipien täplien lukumäärän mukaan. Hyönteisten harrastajat saavatkin rasittaa muistiaan todella pitkillä tieteellisillä nimillä, kuten kosteikopirkko (*Anisosticta novemdecimpunctata*), pensaspisarpirkko (*Calvia quatuordecimguttata*) tai ruutupirkko (*Propylaea quatuordecimpunctata*).

Sami Karjalainen on tunnettu taitavana luontokuvaajana, ja erityisesti häntä on innostanut uusien menetelmien kehittäminen hyönteisten valokuvausta varten. Lähes kaikki tämän kirjan kuvat hän on valokuvannut elävistä leppäkerttuista, ja valkoista taustaa vasten valokuvattuina ne näyttävät hyvin eloisilta. Elävien yksilöiden pään ja raajojen asennot ovat luonnollisia ja myös värit ovat kirkkaita. Leppäkertut ovat kirjan kuvissa kymmenen kertaa suurennettuina, joten esimerkiksi 5 mm pitkää närepirkkoa (*Myrrha octodecimguttata*) voi tarkastella kirjan aukeamalla 5 cm:n mittaisena.

Useimmat leppäkerttulajit voi tunnistaa peitinsiipien ja etuselän värityksen mukaan. Sami Karjalainen esittelee tuntomerkkejä käyttäjäystävällisesti, joten lajien määrittäminen onnistuu myös aloittelijalta. Uuteen hyönteisryhmään perehtyminen kehittää harrastajan taksonomista silmää, ja huomio alkaa pian kiinnittyä tärkeisiin tuntomerkkeihin. Jo useita lajeja valokuvannut tai kerännyt voi vertailla yksilöitä ja erotella ne ryhmiin ulkonäön perusteella. Leppäkertuille löytyy sitten oikeat laji-

Seitsenpistepirkko lennossa.

Kuva: Sami Karjalainen.

nimet tämän kirjan kuvia ja lajikuvaus- ja vertailemalla.

Leppäkerttujen harrastaja tarvitsee pienten tuntomerkkien tarkastelua varten 10x suurentavan luupin. Lajien määrittämistä ja vertailua helpottavat myös kirjan lopussa olevat kuvataulut, joissa kaikki lajit ovat rinnatusten valokuvasuurennoksina suhteessa 5:1 ja lisäksi myös luonnollisessa koossa (1:1). Kaikki lajit muuntelevat, ja myös leppäkerttujen ulkonäössä on muuntelua, minkä takia eri yksilöt voivat näyttää hyvinkin paljon toisistaan eroavilta. Siksi jokaisen lajin esittelyaukeamalle on sijoitettu useita kuvia kooltaan ja väritykseltään toisistaan eroavista yksilöistä.

Pikkupirkkojen (Scymninae) määrittäminen lajilleen on erityisen vaativaa varsinkin aloittelevalle, sillä se edellyttää aina genitaalisen preparoimista ja niissä olevien tuntomerkkien tarkastelua. Suomessa ja lähialueilla pikkupirkkoja tavataan parikymmentä lajia, ja niiden yksityiskohtaisten tuntomerkkien esille preparoiminen vaatii aika monivaiheisia menetelmiä ja mikroskoopin lisäksi myös melkoista hienomotoriikkaa. Silti näiden pienimpien leppäkerttujen määrittäminen onnistuu Karjalaisen mukaan keneltä tahansa työhön motivoituneelta.

Leppäkerttuilla on täydellinen muodonmuutos, kuten kaikilla muillakin kovakuoriaisilla. Munasta kuoriutuu toukka, joka kasvaa ja luo nahkansa kolme kertaa. Neljännen toukkavaiheen jälkeen seuraa kotelovaihe, jonka aikana toukasta kehitty siivellinen ja kuusijalkainen aikuinen leppäkerttu, joka lisääntyy munimalla. Myös kehityksensä loppuvaiheessa olevat toukat voidaan useimmiten määrittää lajilleen tämän kirjan ohjeiden mukaan, ja lisäksi sekä toukat että myös kotelot on esitelty yksityiskohtaisen tarkkoina valokuvina lajikuvausissa.

Innostava luonto-opas

Suomen leppäkertut on värikäs ja tyylikäs, luontoa harrastamaan innostava kirja, jota voi selailta myös hienona valokuvateoksena. Kauniin kirjan visuaalisista ideoista ja graafisesta suunnittelusta on vastannut Sami Karjalainen. Välillä mietin, olisiko hieman pienempi aukeamakoko ollut käytännöllisempi ja tehnyt kirjasta vielä kompaktimman oloisen tietopakettin. Kuitenkin suuret valokuvat paljastavat pienistä kovakuoriaisista hienoja yksityiskohtia, ja runsaasti kuvitettu ja hyvin havainnollinen kirja antaa mahdollisuuden tutustua leppäkerttujen muunteleluun ja luonnon monimuotoisuuteen. Useimmille lukijoille se tarjoaa myös tilaisuuden päästä ihailemaan näiden kovakuoriaisten kauneutta, sillä vain kaikkein yleisimpien lajien havainnointi on luontoretkillä mahdollista.

Sami Karjalaisen *Suomen leppäkertut* on ensimmäinen Suomen kaikki leppäkerttulajit kattavasti esittelevä tietokirja. Toivottavasti se innostaa luontoihmisiä myös leppäkerttujen harrastamiseen ja tuottaa yhä enemmän luotettavia havaintoja lajiston levinneisyydestä Suomessa. Leppäkertut ovat suurelta osalta melko helposti määritettäviä lajeja, ja useita niistä voi löytää jo kotikulttuurilta lähiluonnon kohteita tarkastelemalla: puutarhasta, puistoista, ulkoilualueilta, pientareilta ja joutoalueilta. Omat dokumentoidut lajihavainnot on mahdollista tallentaa valokuvineen Suomen lajitetokeskuksen laji.fi-lajitietokantaan, jolloin niistä on hyötyä myös lajiston tutkimuksessa.

MATTIAS TOLVANEN

Kirjoittaja on biologi ja tiedetoimittaja.